

ÓKOR

Folyóirat az antik kultúráról

Megjelenik negyedévente

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bencze Ágnes
Ferenczi Attila
Gabler Dénes
Grüll Tibor
Kalla Gábor
Kárpáti András
Kendeffy Gábor
Németh György

SZERKESZTŐSÉG

Böröczki Tamás
Eszteri Réka
Tamás Ábel
Vámos Péter
Vér Ádám

A SZERKESZTŐSÉG CÍME

1088 Budapest, Szentkirályi u. 16.
Tel.: 486-1527
e-mail: okorcikk@gmail.com
okorportal.hu

MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN

VAGY AZ ALÁBBI EMAIL-CÍMEN:

veradam@gmail.com
Egy szám ára 1600 Ft,
az éves előfizetés ára
2016-ban 4000 Ft

Kiadja
a Gondolat Kiadó
1088 Budapest, Szentkirályi u. 16.
Tel.: 486-1527
e-mail: info@gondolatkiado.hu
Tördelő Lipót Éva

Nyomtatás és kötészet
OOK-Press Kft.
Felelős vezető Szathmáry Attila

ISSN 1589-2700

A lap megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap és
a Magyar Tudományos Akadémia
támogatta

nka

Tartalom

ISTENNŐK

Tanulmányok

Kalla Gábor	Az újkőkori „Nagy Istennő” tündöklése és bukása	3
Fullér Andrea	Gondolatok egy bronzszoborról és a lótoszvirágon ülő oroszlánfejű istennő ábrázolásáról	11
Ana Isabel Jiménez San Cristóbal	A „lesbosi triász”: Zeus, Héra és Dionysos	23
Alberto Bernabé	Héra a homérosi himnuszokban	32
Thomas Köves-Zulauf	luno: anyaistennő fegyverben?	39
Sophia Papaioannou	Az ovidiusi luno bosszúálló természete és intertextuális emlékezete	52
Marianna Scapini	luno az esküvő és a szülés ellen	57
Gesztelyi Tamás	Magna Mater változó szerepkörben	64
Bíró Mária	Egy ismeretlen anyaistennő-ábrázolás értelmezési kísérlete	69
Xeravits Géza	Istennők a zsinagógában?	75
Budai Balogh Tibor	Az aquincumi helytartói palota Nemesis-szobra	82

In memoriam

Szilágyi János György	A klasszikus ókori művészet egy 19. századi magyar gyűjtője: Haan Antal	87
Nagy Árpád Miklós	Sókratés Pannoniában Szilágyi János György emlékezete	94

Régészet

Bartus Dávid – Borhy László	A brigetiói „pincesor”	101
Pap Ildikó Katalin	Nemesfémek, ékkövek, fegyverek Germán temető a Vas megyei Szelsetén	108

Könyvek

Vilmos László: „Gyilkos nem távozhat szabadon?” <i>Démosthenés Aristokratés elleni beszéde, avagy pillanatfelvétel az athéni demokráciáról</i> (Bajnok Dániel)	114
Cicero: <i>Piso ellen</i> . Fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Pap Levente (Takács Levente)	118

A címlapon: Nemesis-Fortuna mészkőszobra az aquincumi helytartói palotából. Kr. u. 3. század, Aquincumi Múzeum (Komjáthy Péter felvétele)

A címlap belső oldalán: Etruszk feketealakos amphora, az ún. Borostyánlevél-festő munkája. Kr. e. 530 körül, Szépművészeti Múzeum (Mátyus László felvétele) – lásd a cikket a 87. oldalon

A hátsó borítón: Etruszk terrakotta hamvurna. Kr. e. 2. század vége, Szépművészeti Múzeum (Mátyus László felvétele) – lásd a cikket a 87. oldalon

Istennők

Az *Ókor* jelen számát ókori istennőknek szenteljük. *Deabus omnibus*, „minden istennőnek”, mondhatnánk antik szellemben – nehogy valamelyiket megsértsük, magunkra vonva engesztelhetetlen haragját. Valójában persze számtalan istennőről *nem* lesz szó. A tematikus szám kiindulópontja az a nemzetközi konferencia, amelyet kerek egy esztendeje, 2015. június 16–19. között tartottak a budapesti Pázmány Péter Katolikus Egyetemen: elsősorban a római lunóról (másodsorban a görög Héráról), az ádáz istennőről, aki a vergiliusi *Aeneis* elején megjelölt „emlékező”, avagy „nem-feledő haragjával” (*ira memor*) méltó epikus utódja Homéros Achilleusának. Míg az *Ilias* cselekményét a legnagyobb görög hős haragja, addig az *Aeneis*-ét a legnagyobb és egyben legellentmondásosabb római istennő haragja motiválja. Éppen az ellentmondások azok, amelyeknek a konferencia előadói a nyomába szegődtek: anyapárti vagy anyaelenes, békés vagy harcias, a rómaiakat segítő vagy a rómaiakat akadályozó istennőt (a sort számos más jelzővel lehetne folytatni) tisztelhetünk-e személyében? Az előadók természetesen különböző regiszterekben, változatos vallás, kultúr- és irodalomtörténeti források és kontextusok elemzése nyomán megszólaló válaszai talán úgy hozhatók közös nevezőre, ha arra koncentrálunk: mit várt el a nőktől a klasszikus antikvitás férficentrikus gondolkodása? Mintha éppen az elvárások végletes ellentmondásosságát tükrözné luno végletes ellentmondásossága is.

A *Symposium Classicum Peregrinum* sorozatban, Patricia Johnston kezdeményezésére megrendezett luno-konferencia számos előadása közül Takács László szervezői nagyvonalúságának köszönhetően szabadon válogathattunk – és fordíthattunk, illetve fordíttathattunk magyarrá – egy kisebb csokorra valót. Köszönet érte. A válogatás szempontjait természetesen egyrészt folyóiratunk igényei, másrészt a megkeresett szerzők lehetőségei szabták meg. Végül a konferencia anyagából Ana Isabel Jiménez San Cristobal, Alberto Bernabé, Sophia Papaioannou és Marianna Scapini írásait olvashatják; ezeket egészíti ki – rendkívüli megtiszteltetésként – Thomas Köves-Zulauf professzor nagyszabású tanulmánya, amelyet a szerző kifejezetten az *Ókor* olvasóinak, magyar nyelven fogalmazott. A szerző koncepcióját az ellentmondásos lunóról sokan ismerhetik *Bevezetés a római vallás és monda történetébe* (Budapest, 1995) című munkájából; jelen tanulmány új perspektívából, a harcias luno alakjára összpontosítva fogalmazza újra az elgondolást. A közvetítésért ezen a ponton is Takács Lászlót illeti a köszönet.

A tematikus összeállítás szerkesztésének első percétől világos volt, hogy érdemes a görög Héra és a római luno alakjának bizonyos vonásait más, részben az ókori világ nem „klasszikus” tájain honos istennők fénytörésében is szemügyre venni. Ezért szolgál nagy örömünkre – és remélhetőleg olvasóink meglegedésére –, hogy Kalla Gábor egy újkőkori (feltételezett) anyaistennőnek, Fullér Andrea egy egyiptomi („oroszlánfejű”) istennőnek, Gesztelyi Tamás a római Magna Maternek, Bíró Mária egy ismeretlen, a „népi” vallásban megjelenő anyaistennőnek, Budai Balogh Tibor egy aquincumi Nemesis-szobornak, Xeravits Géza pedig a késő ókori zsidóság (feltételezett) istennő-ábrázolásainak eredetét a nyomába. Ha az ezekből adódó tanulságokat összevetjük a Héra- és luno-elemzések következtetéseivel, további, termékeny kérdésfeltevések bontakozhatnak ki, például az „anyaság” ókori – egyáltalán nem feltétlenül pozitívan elgondolt – fogalmával és ennek vallástörténeti aspektusaival összefüggésben.

A tematikus összeállítást kiegészíti a Régészeti rovat (ezúttal Bartus Dávid és Borhy László, illetve Pap Ildikó Katalin írásaival), valamint Bajnok Dániel és Takács Levente könyvrecenziói. Szomorú szívvel közöljük továbbá az idén elhunyt Szilágyi János György utolsó, posztumusz írását és Nagy Árpád Miklós a Mesterről írt tanulmányértékű nekrológját az ez alkalomból létrehívott *In memoriam* rovatban.

A szerkesztők